

Slavenka Drakulić

Kylppärikertomuksia

eli miten luulimme
tavallisuutta paratiisiksi

Puolalainen kirjailija Andrzej Stasiuk kuvaa esseessään ”Dziennik okretowy”, kuinka hän omassa kylpyhuoneessaan lopulta ymmärtää olevansa Euroopassa:

”Äskettäin vaatteita pestessäni tajusin – kuin äkillisenä valaistumisena – että olen Keski-Euroopan kansalainen. Ehkä se oli Omon pesupulveri, tai sitten Ariel tai jokin muu värikäs pakkaus. Kaukainen, osittain myyttinen sivilisaatio – oliko se Procter & Gamble vai Henkel vai Lever? – kutsui minua omalla kielelläni. Ei vain minua, vaan muitakin Keski-Euroopan asukkaita: *Praci prostriedok pre farbeny bielizen. Fekezett habzadzu mosopor szines rubakra. Detergent pentru rufe colorate. Prasak za pranje rublja u boji...* Laittaessani vaatteita koneeseen ja tarkasti mitatessani Arielia (tai ehkä Omoa) tunsin, että olemassaoloni tunnustettiin syvällä ja merkityksellisellä tavalla. Katsoin muita pesutilojen tuotteita: hammastahnoja, deodorantteja, puhdistusnesteitä, jotka kaikki kuuluttivat keskieurooppalaista uudelleensyntymääni. Se tuntui yhtä aikaa itsenäisyyden tunnustamiselta ja diplomaattisten suhteiden solmimiselta. *Skladujte mimo dosah deti.*”¹

Valokuva: Krista Muurinen

Minäkin tunnen kuuluvani Eurooppaan, kun katson omaa kylpyhuonettani (joka on samalla vessa), vaikka Kroatia ei vielä ole EU:n jäsen. Meistä tulee jäseniä pian, tasan kolmen vuoden päästä, kuten poliitikot jaksavat vakuuttaa. Olemme melkein perillä – kuten sekä Ariel että Omo-paketit todistavat. On lupaavaa, että minuakin

puhutellaan omalla kielelläni. Stasiukin tapaan ihailen sitä, miten kieleni on tunnustettu, että ainakin markkinat tunnustavat Kroatian. Eivätkö markkinat käykin politiikan edellä? Joidenkin mukaan ne jopa määräävät politiikasta.

Procter & Gambella on jo tehdas Tšekin tasavallassa, ja pian kai Kroatiassakin. Se toisi töitä ainakin joillekin työttömillemme, joita on 17 % (epävirallisesti – virallinen luku on 11 %). En voi olla ihailematta ”valoisampaa tulevaisuutta” tai paratiisia *in spe*. Mutta sitten katson pulveripakkausta tarkemmin ja huomaan, että EU:n jäsenten ja meidän vielä ulkona olevien välillä on ero: vaikka tiedot pakkauksessa ovatkin kieltämme, ne on painettu tarralle ja liimattu pakkaukseen! Emme sittenkään ole perillä; Stasiuk on askeleen edellä.

Toisin kuin Stasiuk, minä olen nainen. Niinpä kylpyhuoneessani on muutakin kuin pesuaineita, nimittäin kaikenlaisia voiteita ja suihkugeelejä, öljyjä ja hiustuotteita. En häpeä sitä tunnustaa. Pikemminkin myönnän, että odotin pitkään Lancômen ja Helena Rubinsteinin, Estée Lauderin ja Givenchyn ja Chanelin ja Diorin tuotteita juuri tänne, hyllyilleni. Tarkemmin sanoen odotin aikaa, jolloin voin ostaa niitä Zagrebista Grazin tai Triesten tai jonkin muun läntisen kaupungin sijaan. Ne maksavat Zagrebissa enemmän, mutta sen hinnan maksan mielelläni saatavuudesta.

Uskon tietenkin useimpien naisten tapaan, että ihoa siloittava ja hierova voide, ”kostea ja levittyvän kermamainen, hyper-hapetetulla kasviöljyllä parannettu”, ei ainoastaan tee hipiästäni vauvamaisten silkistä vaan antaa

” Miksi jokainen kehoni osa tarvitsee oman voidetyypinsä? (Ei tarvitse.) Mutta näin käy vain niinä heikkouden hetkinä, joina uskoni kosmetiikkaan, markkinoihin, mainoksiin, kapitalismiin, länteen, demokratiaan, ihmisoikeuksiin ja niin edelleen joutuu kriisiin – tämän jokainen uskonnollinen ihminen ymmärtää. Kun en kysele hyödyttömään rihkamaan käytetyn rahan perään, nautin sen käyttämisestä.”

myös – tämä on tärkeämpääkin – ”fyysisen tasapainon ja välittömän hyvinolon tunteen”. Se lupaa ihmeen.

Kuten useimmat naiset Idässä ja Lännessä, uskon näihin ihmeisiin. Jopa niin paljon, että heitän hienot mutta tyhjät purkit pois vastentahtoisesti. Toisinaan epäily valtaa mieleni ja kysyn itseltäni tavallisia, joskin turhia kysymyksiä. Miksi tarvitsen kaikkea tätä kosmetiikkaa? (En tarvitse, ei kukaan tarvitse.) Miksi jokainen kehoni osa tarvitsee oman voidetyypinsä? (Ei tarvitse.) Mutta näin käy vain niinä heikkouden hetkinä, joina uskoni kosmetiikkaan, markkinoihin, mainoksiin, kapitalismiin, länteen, demokratiaan, ihmisoikeuksiin ja niin edelleen joutuu kriisiin – tämän jokainen uskonnollinen ihminen ymmärtää. Kun en kysele hyödyttömään rihkamaan käytetyn rahan perään, nautin sen käyttämisestä.

Pidän todellakin kylpyhuoneestani nykyään, koska olen riittävän vanha muistaakseni vanhempieni kylpyhuoneen viisikymmentäluvun alkupuolella, kun Plavi Radion oli ainoa pesujauhe. Tai jopa vanhemman kylpyhuoneen ilmaan mitään jauhetta, vain Jelen-saippuaa. Muistan myös kaksi kölninvesilajia, joita äitini osti apteekista omiin pulloihin.

Apteekari – vanha ja vakava mies – valmisti kölninveden itse ja kaatoi aineen pulloon. Haistoin taianomaisen tuoksun. Äitini käytti vettä nimeltään Musta

Kissa. Lapsuudessani kosmetiikka- ja hygieniatuotteita oli niin vähän, että ainutta saatavilla olevaa hammastahnamerkkiä – makuina minttu ja mansikka – kutsuttiin nimellä ”hammastahna”. Tuote oli samalla brandi; mahdotonta nykyään. Mitä muuta vanhassa kylpyhuoneessa oli? Hiilikynä, samankaltainen, jota jo egyptiläiset käyttivät silmien rajaukseen. Unelmaiho-voidetta ja isäni partasaippua. Jokusen kerran saimme paketin ulkomailta: Lux-saippuota, käärittynä elokuvatähtiä esittävään paperiin. Voi, kuinka pehmeältä se tuntui, antaen todellakin iholleni ”vastasyntyneen” pehmeiden ja ”koko kehon harmonian, paremmin kuin mikään muu tuote”. Voisin myös muistella, mitä kylpyhuoneessa ei ollut. Muistan selvästi ja nolosti, että terveysiteitä siellä ei ollut. Niitä ei voinut ostaa. Niitä ei tuotettu.

Nykyään olen erityisen iloinen – Stasiuk ei mainitse koko tuotetta! – hienoista vessapaperitorneista. Kerään rullia rullien perään ikään kuin ne voisivat koska tahansa kadota markettien hyllyiltä kuten ennen. Vanhat tavat ovat sitkeässä! Paperi on pehmeää, hyvin pehmeää, sitä saa pastelliväreissä vaaleansinisenä, vaaleanpunaisena, oranssina; löytyy kukkakuvioista ja hiihtäjien kuvilla varustettua (talveksi, luulisin) sekä hassuilla eläinkuvioilla väritettyä lastenmallia. Ostin vastapäisestä marketista äskettäin uusinta hittiä, italialaista miedosti hajustettua paperia. Se oli kuitenkin liikaa, jopa hamstraajalle. Sitä paitsi tuoksu riiteli vessanraikastajan, ilmanraikastajan ja huuhteluaineen tuoksujen kanssa...

Muistaako kukaan itäisessä Euroopassa, että vessapaperi oli luksustuote vain vähän aikaa sitten? Minun sukupolveni on varmaan viimeinen, ja meidän myötämme se unohtuu. Vuoden 1985 jälkeen syntyneet kysyvät ihmeissään: ”Ei ollut vessapaperia? Sehän on mahdotonta! Miten pystyitte elämään ilman?” Niin, todellakin, miten?

Vessapaperin merkitys kommunismin romahtamiselle on omalaatuinen. En tarkoita hienoa vessapaperia, sellaista, jota minulla nyt on kotonani, vaan vessapaperia yleensä. Vessapaperipulasta tuli minulle kommunistisen yhteiskunnan muutosten symboli – selvä merkki siitä, että kommunismi taloudellisena ja poliittisena järjestelmänä ei toiminut. Järjestelmä, joka ei huomannut saati täyttänyt ihmisten perustarpeita vessapaperista ihmisoikeuksiin, oli matkalla tuhoon.

Kiinnostukseni Itä-Euroopan kylpyhuoneisiin ja vessoihin syntyi varhain. Vuoden 1990 keväällä vierailin Bukarestissa Ceausescun perheen huvilalla ja kuvasin sitä tarinassa ”Zoen kylpyhuone”²:

”Kävin pissalla hänen vaaleanpunaisessa vessassaan, pesin käteni vaaleanpunaisessa altaassa ja korjasin meikkiäni sen yläpuolella olevan peilin avulla. Hetken harkitsin jopa kylpeä hänen ammeessaan – joka oli tietenkin vaaleanpunainen. Sitä kai halusi jokainen romanialainen nainen, nauttia Ceausescun prinsessan kylpyhuoneesta perheen talon ensimmäisessä kerroksessa [...] Zoen kylpyhuone ei ole ylellinen, pikemmin pateettinen yrityksessään olla luksusta. Se on tavallinen, joskin tilava; kylpyhuone, jollainen löytyy lännen keskiluokan kodeista. Mutta kun Zoe asui

täällä, kylpyhuone oli äärimmäisen ylellisyyden merkki, ensisijaisesti siksi että se toimi ja että siellä oli kuumaa vettä, saippuaa ja vessapaperia. Poikkeus merkitsi ylellisyyttä Romaniassa.”

Jos tämä oli tavallisten ihmisten unelma, todellisuus oli toista:

”Vierailin ystävän luona bukaarestilaisessa pilvenpiirtäjässä. Hänen pienessä huoneistossaan on kylpyamme, mutta useinkaan ei vettä sen täyttämiseen. Vesi, kuten sähkö, katkeavat taajaan. Missä tahansa valtion omistamassa tai yksityisessä ravintolassa – tai julkisessa WC:ssä – vierailija tuntee astuneensa sivilisaation ulkopuoliseen alamaailmaan. Tämä saattaa olla ensimmäinen asia, jonka vierailija maassa huomaa: ensin vessojen haju, sitten niiden ulkonäkö. Kuu-luisa Carul cu Bere ravintola kauniissa 1800-luvun talossa Bukarestin sydämessä ei ole poikkeus. Klassinen oluttuvan henki on tallella puuleikkauksineen ja seinäkoristeineen. Myös ruoka on hyvää, mutta laatuvaikutelma romahtaa, jos uskaltaudut vessaan. Kun sulkee oven takanaan, miltei tikahtuu virtsan hajuun, samalla kun koettaa löytää kuivaa kohtaa jaloilleen. Pöntöllä ei tietenkään ole suojarahasta, mutta jos kerran on jo päässyt tähän ravintolaan asti, on oppinut olemaan sitä odottamatta. Vetonaru on likainen. Saippuaa ei ole ja vessapaperia tuskin tunnetaankaan. Bukarestissa ei ole yhtään julkista vessaa, jossa olisi paperia.”

Zoen kylpyhuoneessa tajusin, että toimivalla demokraattisella yhteiskunnalla ei ole paljoa mahdollisuuksia juurtua maihin, joissa tavallinen, siisti kylpyhuone juoksevalla vedellä, saippualla ja paperilla on diktaattoreille varattu ylellisyys.

Nyt käynnistäni Zoen kylpyhuoneessa ja Stasiukin kertomuksesta omastaan on melkein kaksi vuosikymmentä. Tuo Euroopan osa on muuttunut valtavasti: kommunismin romahdus, demokratian ja markkinatalouden tulo, EU:n jäsenyys monille valtioille. Minkä hinnan maksoimme saadaksemme tavallisen kylpyhuoneen, tavallisen elämän – ja mikä tässä yhteydessä ylipäättään on ”tavallista”? Jos jatkan ”kylpyhuone ja vessapaperi” -vertausten käyttöä, unelmamme oli saavuttaa Zoen kylpyhuone. Ei ehkä sen kullattuja hanoja tai pinkkejä laattoja, vaan tavallinen kylpyhuone, jossa on tarpeeksi lämmintä vettä ja vessapaperia.

Huomaatte varmasti, että käytän paljon me-muotoa. Tämä monikkoa ja kollektiivisuutta ilmaiseva muoto on avain monien entisten kommunistimaiden ilmöiden ja ihmisten käyttäytymisen, unelmien ja odotusten ymmärtämiseen. Mutta kuka tämä ’me’ on?

Se ei ole aave. Minulle, niin sanotussa kommunistisessa (tai sosialistisessa) valtiossa kasvaneelle, ’me’ ei ole vain puhetapa tai abstraktio. Se on avainsana, joka tiivistää kokemukseni aikaisemmassa elämässäni. Käytän sitä tahallani, aivan kuten toveri Tito, toveri Ceausescu tai kuka tahansa muu tärkeä toveri kansaa puhutellessaan – mutta aivan eri tarkoitukseen. Minulle se merkitsee kollektiivista henkeä, johon kasvoimme aikana, jona

kansalaisia kohdeltiin yhtenä kappaleena. Kansaa ei ollut olemassa missään muussa kieliopillisessa muodossa, puhuttiin sitten koulusta tai työstä, julkisuudesta tai poliitikasta. Jokainen ’minä’ sai rangaistuksen, koska sanomatakin on selvää, että individualismi alkaa kollektivismiin vastustamisella.

Siksi käytän me-muotoa ilmaistakseni yhteisen nimitäjäimme, kommunistisessa maassa eläneiden ihmisten yhteisen kokemuksen. Tämän kielioppimuodon poliittisen käytön seuraukset olivat kaameita, ja ne jatkuvat yhä. Vieläkin näemme itsemme ryhmänä, kansana, joskus jopa heimona. Emme vielä yksilöinä. On vaikea toimia ’minänä’, koska taustamme vuoksi meidän on vaikea uskoa, että yksilöllisellä mielipiteellä, toiminnalla tai äänellä on väliä. Yhä on turvallisempaa kätkeytyä ’meihin’. Sitä paitsi yksilönä oleminen vaatii yksilöllistä vastuuta, ja se on opittava. Ajan kanssa.

Olemme me-pronominin vankeja ei vain kommunistisen menneisyytemme vaan myös siitä pakenemisen unelmamme takia. Elätimme kollektiivista unelmaa paosta. Unelmoimme erilaisesta tavallisuudesta. Mutta millaisesta?

Lyhyesti sanottuna odotimme paratiisia. Miksi paratiisia? Ja miten kenenkään tavallinen elämä voisi muuttua paratiisiksi? Yksinkertaisesti siksi, että verrattuna siihen mitä meillä oli – tai paremminkin ei ollut – se mitä toisilla (siis länsieurooppalaisilla) oli, oli niin runsasta, että se näytti täsmälleen paratiisilta.

K

ommunistisen uskomme korvasi usko kuluttajan paratiisiin, kiitos toisen puolen elämän välähdysten, joita saimme – usein salakuljetetuista – elokuvista, lehdistä, TV-mainoksista samoin kuin pikkuasioista kuten hienosta suklaasta ja hajuvesistä, alusvaatteista, kosmetiikasta, leluista, musiikista – ja pehmeästä vessapaperista. Hienostunut väittely kommunismin ja kapitalismin eroista, kuten esimerkiksi ajatus, että kommunismissa kaikki olivat yhtä köyhiä, kun taas kapitalismissa kaikki eivät olleet yhtä rikkaita, ei tuollaisessa tilanteessa merkinnyt mitään.

Näin suuri sekaannus pääsi tapahtumaan: läntisen Euroopan kaunis mutta saavuttamattomalta näyttänyt tavallisuus sekoittui paratiisiin, vaikka emme kutsuneetkaan sitä paratiisiksi, vaan Euroopaksi. Aivan kuten Zoen kylpyhuone – joka oli haluttava ja saavuttamaton jokaiselle tavalliselle romanialaiselle. Eräs toinenkin seikka teki paratiisiin uskomisen helpoksi: elämä kommunismissa perustui paratiisiuskoon. Yhden uskonnon oli helppo vaihtua toiseen. Kommunistisessa ideologiassa, jos ei käytännössä, raamatullinen paratiisi korvautui uskolla ’parempaan tulevaisuuteen’, luokattomaan, tasa-arvoiseen yhteiskuntaan, jossa Marxin sanoin ”jokaiselta kykyjensä,

**” Vanha
hyvinvointijärjestelmä
— niin heikko kuin
se olikin — hävisi vanhan
järjestelmän myötä. Ei
ollut ammattiyhdistyksiä,
ei hyvinvointiyhteiskuntaa,
ei hyvää lainsäädäntöä, ei
sosiaalisia verkostoja — eikä
vielä edes tietoisuutta niiden
tarpeesta.”**

jokaiselle tarpeittensa mukaan”. Tämän ihanteen piti toteutua tässä maailmassa, eikä toisessa, mutta moinen ero tuntui pikkuvivahteelta, varsinkin kun ’paremmalla tulevaisuudella’ ei näyttänyt olevan sen enempää todellisuutta kuin kristillisellä paratiisillakaan.

Mitä saimme paratiisiin sekoittamamme tavallisuuden sijaan?

Itä-Euroopan maat kohtasivat kommunismin romahduksen ja EU:n liittymisen jälkeen tavallisuuden, jota eivät odottaneet. Muutos totalitaarisesta poliittisesta järjestelmästä demokratiaan, suunnitelmataloudesta villiin kapitalismiin ei automaattisesti parantanut ihmisten elämää. Uusi vapauden kokemus sai seurakseen uuden köyhyyden ja turvattomuuden. Huomasimme, että tavallisuudella (paratiisilla, Euroopalla) on toinen puoli: rikkaiden ja köyhien välillä kasvava kuilu, korkea työttömyys, korruptio. Eikä tästä toisesta puolesta ole pakoa, koska kärsimykselle ei ole loppua: tosiasia, että yhden paratiisi on paljon useamman helvetti, yksinkertaisesti sattuu — myös epäoikeudenmukaisuuttaan. On helppo unohtaa, että tasa-arvoisuus oli ehkä kommunistisen uskonnon houkuttelevin piirre.

Vertauskuvani sanoin voisin jopa väittää, että me emme vain unelmoineet Zoen kylpyhuoneesta, vaan uskoimme, että kaikilla oli siihen oikeus. Jos uskomme kommunismin tasa-arvoiseen paratiisiin myrkytti meidät, niin kommunismin jälkeiset poliitikkomme lupauksineen myrkyttivät meidät uudelleen melkein yhtä pahoin.

Pian vanhat unelmamme romahtivat ja uudet lupaukset pettivät. Sen paremmin psykologisia kuin materiaaliakaan puolustusmekanismeja ei syntynyt. Vanha hyvinvointijärjestelmä — niin heikko kuin se olikin — hävisi vanhan järjestelmän myötä. Ei ollut ammattiyhdistyksiä, ei hyvinvointiyhteiskuntaa, ei hyvää lainsäädäntöä, ei sosiaalisia verkostoja — eikä vielä edes tietoisuutta niiden tarpeesta.

Kohdatessaan valtaiset muutokset, pettyessään ja

tultuaan petetyiksi monet meistä alkoivat tuntea itsensä uuden tavallisuuden uhreiksi. Poliittiset johtajat tunnistivat ahdistuksessa ja turvattomuudessa ”kansallisen identiteettikriisin”. Turvattomuus ruokkii pelkoa, ja pelko puolestaan tarkoittaa sulkeutumista ja olemassa olevan puolustamista, ei vielä menetetyin suojaamista.

’Kansakunta’ ja ’uskonto’ olivat vielä olemassa — vahvempina kuin koskaan. Katkerina ja turhautuneina, yksinäisinä ja peloissaan, monet turvautuivat Ortodoksisen, Katolisen, Islamilaisen tai jonkin muun uskonnollisen sataman suojaan. Monet uskoivat populististen ja kansallismielisten johtajien retoriikan, joka tarjosi vähän muuta kuin syyllisen: globalisaatio, hedonismi, rappio, kapitalismi, korruptio, demokratia, vanhat kommunistit, uudet oligarkit, Länsi, juutalaiset, mustalaiset, ... eipä paljon väliä mikä tai kuka.

Jotkut saivat Zoen kylpyhuoneen, mutta vielä useammat eivät.

Oliko kuvittelemamme ja haluamamme tavallisuus (paratiisi, Eurooppa) virhe? Kyllä ja ei. Opimme kantapään kautta, että tällainen tavallisuus — mukava elämä — ei synny automaattisesti eikä varsinkaan halvalla. Tavallisuudella on toinen ulottuvuus, ankara, pienimuotoinen taistelu, jota jokaisen on käytävä. Vaaleanpunaisten kylpyhuoneiden tuolla puolen tavallisuus on harmaata. Tämä on huono uutinen. Eikä taistelulla ole loppua — on se sitten taistelua Zoen kylpyhuoneeseen, tai oikeuden ja vapauden puolesta, tai korruptiota, manipulaatiota tai pelkoa vastaan. Hyvä uutinen puolestaan on, että nyt taisteluun on uusi mahdollisuus. On aika ymmärtää, että jokainen voi itse osallistua siihen. Emme voi enää syyttää muita. Jokainen voi vaikuttaa, ainakin yrittää.

Suomentanut Tere Vadén

(alun perin www.eurozine.com/articles/2007-10-04-drakulic-en.html)

Viitteet

- Slavenka Drakulić on 1949 Kroatiaassa syntynyt journalisti ja kirjailija. Hänen teoksistaan on suomennettu *Balkan Express* (Marja Haapio 1994), *Aivan kuin minua ei olisi* (Seija Uusikoski 2000) ja *Eivät tekisi paha karpäsellekään — sotarikolliset tuomiolla* (Petri Stenman 2005).
1. Andrzej Stasiuk, *Dziennik okretowy, Moja Europa. Dwa eseje o Europie zwanej srodkowa*, Wolowiec 2000.
  2. Slavenka Drakulić, *Café Europa — Life After Communism*, Abacus 1996.